

Nacjonalistyczna podejrzliwość i interwencje zagraniczne

22 sierpnia 2009

Zgodnie z relacjami państwowej telewizji, wielu demonstrantów zatrzymanych w czerwcu 2009 r. przyznawało się, że „działało pod wpływem BBC i Głosu Ameryki”. Oficjalne media do znudzenia donosiły o kolejnych zachodnich ingerencjach, przede wszystkim ze strony Wielkiej Brytanii, której dwóch przedstawicieli dyplomatycznych wydano z Teheranu. Można w tym widzieć jedynie propagandę i wskazywanie przez państwo kosztów ofiarnych, na których mogłaby się skrupić społeczna niechęć. Tym bardziej, że w zbiorowej pamięci Irańczyków historię współczesną znaczy krwawy szlak interwencji zagranicznych i usiłowań podziału terytorialnego – w pierwszym rzędzie podejmowanych przez „perfidny Albion”, który w Iranie postrzega się dziś jako wroga numer jeden, nawet przed Stanami Zjednoczonymi.

Po długich okresach kryzysu w XVI w. narodziło się nowożytne państwo Iranu pod rządami dynastii Safawidów. Ismail I, chcąc zaznaczyć niezależność kraju względem potężnego imperium osmańskiego (tureckiego i sunnickiego), zdecydował się wprowadzić – także siłą – szyizm. Ponieważ brakowało teologów stanowiących wsparcie dla nowej wiary, „zaimportowano” ich z Dżabal Amil (dzisiejsze południe Libanu). W ten sposób zapoczątkowano intensywną wymianę między szyitami libańskimi a irańskimi, która trwa do dzisiaj. Iran mimo tej unifikacji wciąż podlegał rozgrywkom między imperium osmańskim, carską Rosją i imperium brytyjskim, kontrolującym wówczas Indie. Po kolejnych załamaniach rządy przejęła dynastia Kadżarów. Dynastia ta prowadziła z niewielkim powodzeniem kolejne wojny z caratem, w wyniku których utraciła kontrolę nad Kaukazem Południowym, i z Londynem, po których musiała zrzec się

dominacji w Afganistanie. Próby modernizacji rozбивały się o kolejne ingerencje z zewnątrz. Wreszcie w 1906 r. wybuchła rewolucja konstytucyjna, łącząca postulaty demokratycznej wolności z protestami przeciwko terytorialnym uzurpacjom ze strony Rosji i Wielkiej Brytanii. W 1907 r. obie monarchie podpisały układ dzielący Iran na strefy wpływów.

Podczas I wojny światowej przez terytorium Iranu przechodził front walk. Państwo zostało poważnie osłabione. Wojskowy zamach stanu wyniósł do władzy Rezę Chana, który w 1925 r. przyjął tytuł cesarza pod imieniem Reza Szach Pahlawi. Rewolucja bolszewicka w jednej chwili zmiotła Rosję z geopolitycznej rozgrywki, jednak Zjednoczone Królestwo utrzymało znaczące wpływy w kraju, przede wszystkim za pośrednictwem Anglo-Iranian Oil Company, eksploatującej nowo odkryte bogactwa naftowe.

Na początku II wojny światowej Iran zachowywał neutralność, jednak w sierpniu 1941 r. został zajęty przez oddziały radzieckie, które zainstalowały się na północy kraju, oraz brytyjskie, obozujące na południu. Szach zmuszony został abdykować na rzecz syna, Mohammeda Rezy. Ten rządzić będzie aż do 1979 r. W latach 1945-1946 ZSRR starał się utworzyć na terytorium irańskim dwie niepodległe republiki – kurdyjską i azerską, jednak pod naciskami amerykańsko-brytyjskimi zmuszony został ustąpić i porzucić swych sojuszników.

Każda próba rozczłonkowania pociągała za sobą fale nacjonalizmu, przejawiające się głównie przez próby przejęcia ropy, wydobywanej przez obcokrajowców. Anglo-Iranian Oil Company odmówiła renegotjacji podziału dochodów z państwem, co przełożyło się na radykalizację nastrojów. „Ropa to nasza krew, ropa to nasza wolność” – skandowali demonstranci. 28 kwietnia 1951 r. umiarkowany nacjonalista Mohammed Mossadek został mianowany przez parlament na premiera i podjął decyzję o nacjonalizacji ropy. W sierpniu 1953 r. zamach stanu zorganizowany we współpracy z Londynem przez CIA (co przyznał niedawno prezydent Barack Obama w przemówieniu wygłoszonym w

Kairze) przywrócił władzę szacha. W ramach rekompensaty Stany Zjednoczone uzyskały 40% kontrolę nad irańskimi złożami naftowymi. W Teheranie znów zapanował porządek, wymagało to jedynie kilku tysięcy egzekucji i wyeliminowania demokratycznej opozycji. Mossadek pozostał tymczasem symbolem niespełnionego marzenia o prawdziwej niezależności.

W latach 60. i 70. reżim szacha utwierdzał swój dyktatorski charakter, a Iran podejmował kolejne wysiłki na drodze ku fasadowej modernizacji. Obecność w kraju 30 tys. amerykańskich doradców i rozlicznych baz zagranicznych jątrzyła nastroje wśród obywateli. Kryzys ekonomiczno-społeczny w konsekwencji zniżek cen ropy z lat 1975-1976, represje we wszystkich kierunkach i wszechobecność Stanów Zjednoczonych złożyły się na mieszkankę wybuchową, która z pełną mocą odpaliła przy okazji dość błahego w sumie incydentu.

7 stycznia 1978 r. rządowy dziennik opublikował artykuł obrażający ajatollaha Ruhollaha Chomeiniego, jednego z najwyższych autorytetów islamu szyickiego, który przebywał wówczas na uchodźctwie w Iraku. Przez wiele dni tysiące studentów teologii protestowało na ulicach Komu. Policja otworzyła ogień, zabijając sporą liczbę osób. Kilka tygodni później, 18-19 lutego, wybuchło powstanie w Tabrizie – stolicy irańskiego Azerbejdżanu. Bilans strat był poważny: ponad setka zabitych. Zaczął się cykl manifestacji, represji, ceremonii czterdziestego dnia (po śmierci). Bieg wydarzeń stopniowo przyspieszał, liczba zabitych zaczęła iść w tysiące. „Makbar szach, makbar Ameryka” – wykrzykiwały tłumy, dla których obalenie dyktatury było równoznaczne z pozbyciem się wspierającej ją obcej potęgi.

W październiku 1978 r. raporty amerykańskich służb wywiadowczych przewidywały utrzymanie reżimu jeszcze przez wiele lat. Jednak ani wsparcie ze strony prezydenta Cartera, ani masowe wykorzystywanie armii nie zdały się na nic. W rezultacie największej, bez wątpienia, rewolucji ludowej drugiej połowy XX w. reżim szacha został obalony. W nocy z 1

na 2 kwietnia 1979 r. proklamowano republikę islamską. Przypuszczony 4 listopada tego samego roku szturm na ambasadę amerykańską oznaczał radykalizację ruchu rewolucyjnego i powszechne odrzucenie przez naród polityków dopuszczających zachodnie ingerencje, którzy uciskali kraj przez kolejne dekady.

Autor: Alain Gresh

Tłumaczenie: Agata Czarnacka

Źródło: [„Le Monde diplomatique” nr 7/2009](#)